

ЕЗИКОВИ СРЕДСТВА ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА ВТОРИЧНО ИЗКАЗВАНЕ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ И ИТАЛИАНСКИ ЕЗИК

Божидар Бояджиев
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING SECONDARY SPEECH IN MODERN BULGARIAN AND ITALIAN

Bozhidar Boyadzhiev
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

The object of our research is the FSF of commentability in the Bulgarian language, as well as the functional-semantic equivalents of the category in the Italian language. Special attention is paid to grammatic over-telling. Our motivation to dwell on this topic is the fact that “the so-called restatement of the verb action is one of the most characteristic features of the Bulgarian language in relation to other Slavic languages and in relation to almost all Indo-European languages” (Gerdzhikov/Gerdzhikov 1984: 3).

Keywords: Bulgarian, Italian, renarrative, linguistic means, comparative grammar

Обект на нашето изследване е функционално-семантичното поле (по-нататък ФСП) на категорията коментативност в българския език, както и функционално-семантичните еквиваленти на категорията в италианския език. Мотивацията ни да се спрем върху тази тема е фактът, че „тъй нареченото преизказване на глаголното действие е една от най-характерните отлики на българския език по отношение на другите славянски езици и по отношение на почти всички индоевропейски езици“ (Герджиков/Gerdzhikov 1984: 3).

В българската граматична литература са известни две обстойни изследвания, посветени конкретно на маркираната в семантичен план грамема преизказване – научните трудове на Г. Герджиков „Преизказването на глаголното действие в българския език“ и на И. Куцаров „Преизказването в българския език“.

Основните цели, които си поставяме, са:

1. Да се представи накратко структурата на ФСП на коментативността в съвременния български език.
2. Въз основа на наблюдения върху преводни текстове да се анализират периферийните експликатори на значението „вторично изказване“ в съвременния италиански език.

3. Да се обърне специално внимание върху случаите на функционално-семантична симетрия и асиметрия при превода на българските ядрени или периферийни маркери за вторично изказване на италиански език.

В своята монография за преизказността И. Куцаров (Куцаров/Kutsarov 1984) отбелязва, че първите ни възрожденски граматичи съвсем обяснимо не описват такива форми в своите трудове, позоваващи се на гръцки и латински граматичи. Пионери в това отношение са братя Цанкови и тяхната българска граматика на немски език, в която са описани част от функциите на преизказните форми. По-късно на Г. Миркович се пада важната задача да отбележи образуването на миналото несвършено деятелно причастие, но първата задълбочена трактовка на преизказността дава рецензентът на граматиката му. С. Радулов пък отбелязва, че при преизказните форми се наблюдава отпадането на спомагателния глагол в трето лице. Т. Шишков пръв позиционира преизказните форми към наклоненията. Той смята въпросните форми (напр. *чел съм бил, четял съм бил*) за част от подчинителното наклонение. И. Куцаров обръща внимание върху факта, че в случая книжовникът има предвид „само усилените преизказни времена, при които субективно-модалният характер е очевиден“ (Куцаров/Kutsarov 1984: 23) и за които не е правилно да се твърди, че се употребяват само в подчинени изречения.

А. Теодоров-Балан е първият учен, който дава научна обосновка на преизказването, назовавайки го „косвена реч“ или „косвено изказване“. По-късно изследователят обособява преизказните форми в т.нар. от самия него съслагателно наклонение, отричайки по този начин напълно изявителния характер на грамемата. Авторът по-късно заменя „съслагателно“ с „приказно“ наклонение, където вече се виждат преизказни нюанси не само за изявително, но и за другите наклонения. Така А. Теодоров-Балан установява една от особеностите на преизказването, което е в пълен разрез със застъпваната по-рано от него теза за модалността на формите. Изследователят отстоява мнението си дълги години, но така и не среща подкрепа от колегите си в лингвистиката. Единствено А. Илиев, авторът на първия български синтаксис, подкрепя това становище. Смятаме за крайно смущаващо твърдението на Ю. С. Маслов, че „[о]бщопризнати в българската граматика днес са четири наклонения: 1) изявително 2) повелително 3) условно и 4) преизказно“ (Маслов/Maslov 1982: 199). Мнението на руския българист изглежда още по-противоречиво, ако имаме предвид допълнението, че „съществува също преизказване на форми за повелително наклонение“ (пак

там: 276). Дори академичната граматика на БАН поставя в матрицата на наклоненията преизказността. Все пак авторите на системния научен труд отбелязват, че „всички глаголни времена в българския език си имат особени форми за преизказно наклонение, така че всяко глаголно време може да бъде изразено с две форми“ (Андрейчин/Andreychin 1983: 351). С. Георгиев също лансира тезата, че преизказването е наклонение. Лингвистът заявява, че „[о]тричането на преизказното наклонение като отделна грамема на категорията наклонение в българския език (И. Куцаров, Г. Герджиков) се нуждае от *повече аргументи*“ (Георгиев/Georgiev 1991: 347)¹. По-нататък в изложението ще покажем, че необходимите аргументи са налице.

В хода на настоящия анализ се солидализираме със становището на К. Чакърова, която, изследвайки природата на българските конклузивни форми, стига да важния извод, че „на практика ядреният модификатор на една грамема (преизказност) от категория (коментативност), **йерархически надредна** спрямо друга категория (наклонение), установява морфологическа „експанзия“ по отношение формалния показател на грамема (конклузив) от втората категория, изолирайки го от състава на преизказните форми. Подобна ситуация е категорично доказателство за **автономността** на категорията коментативност, а не основание за оспорване становището за умозаключително наклонение“ (Чакърова/Chakarova 2000: 167). Обобщавайки гледните точки за природата на преизказността, сме напълно съгласни и с мнението на Р. Ницолова, че ренаративът „има дълга и мъчителна история в българското и чуждестранното езикознание“ (Ницолова/Nitsolova 2008/2023: 361). Това кореспондира и с възгледа на К. Алексова, че темата за преизказването „не само че никога не е била периферна в българистиката, но появата на всяко ново проучване, посветено на нея, е давало повод за дискусии и противопоставяния на гледища“ (Алексова/Aleksova 2013: 5).

По отношение на чуждестранната българистика И. Куцаров отбелязва, че „сред съвременните специалисти от чужбина, занимаващи се с проблемите на българския език, преобладава становището, че преизказността не е наклонение“ (Куцаров/Kutsarov 1984: 38).

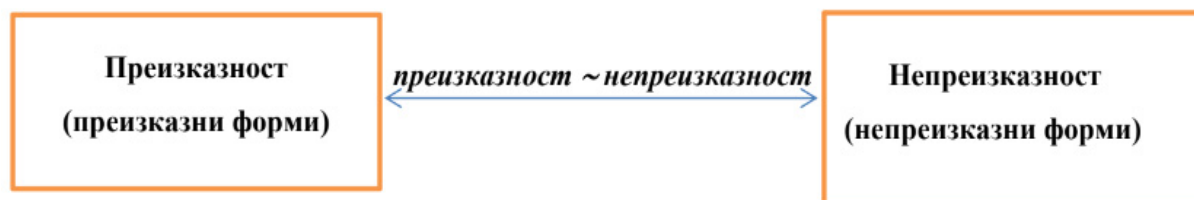
Различни са твърденията на ранния Л. Андрейчин (Андрейчин 1978), В. Станков (Станков 1969), И. Куцаров (Куцаров/Kutsarov 1985) и др., че преизказността е част от самостоятелна глаголна кате-

¹ За съжаление, С. Георгиев също не представя аргументи в подкрепа на обратното твърдение – че преизказването е наклонение.

гория, която може да бъде назована начин на изказване. Тъй като „начин“ е латинският превод на „modus“ обаче, съзнателно няма да използваме този термин, за да не навлизаме в терминологични спорове. Любопитно е да споменем, че Ю. Трифонов предлага практичен и съкратен вариант за наименоуване на категорията вид на изказването, а именно – само изказване (Трифонов/Trifonov 1905).

По-различна гледна точка към преизказността откриваме в „Очерк по функционално-семантична граматика на българския език“ на И. Куцаров (Куцаров/Kutsarov 1985). Авторът разглежда категорията вид на изказването като част от функционално-семантичното поле на т.нар. категория коментативност.

С термина коментативност И. Куцаров назовава специфично функционално-семантично поле, обединяващо различните езикови средства, чрез които се изразява отношението на говорещото лице към изказването. В ядрото на това поле е включена МК вид на изказването (терминът е на И. Куцаров). Според изследователя „[с]емантичното съдържание на морфологичната категория вид на изказването се основава на отношението на говорещото лице към изказването“ (Куцаров/Kutsarov 2007: 306). Граемите в категорията са две – преизказване и непреизказване (пряко изказване). Първата е маркирана, а втората не е. Формално-семантичната опозиция в категорията е привативна – преизказност ~ непреизказност, с главно значение на немаркирания член прякоизказност.

(схемата е на И. Куцаров 2007: 306)

Маркираният корелат в категорията вид на изказването е грамемата преизказност, която означава изказване по думите на друго лице, тоест вторично изказване. От своя страна, немаркираната грамема непреизказност маркира липсата на данни за пряко или ренаративно изказване в общото си значение, докато в главното си значение сигнализира за пряко изказване.

Както стана ясно преди това, непреизказните форми са немаркирани. Носителите на значението преизказване при маркирания корелат са допълнителна морфема *-Л* плюс изпуснат спомагателен глагол съм в 3 л., ед. и мн.ч. Срв.:

Аз знаех само, че съм бил донесен тук от някакъв непознат, който ме бил намерил пред вратата си (БР/BR); Аз предложих на бай Ганя една от книжките си, за да си съкрати времето с четене, но той любезно отклони предложението ми, защото бил чел доста на времето, и счете за по-практично да си дремне (АК/AK); – Е, господин съдия, господ направил света и пресметнал, че на жените брада не трябва, и не им дал... Сметнал, че на магарето му трябва дълги уши, и му ги дал (ЕП/EP); Баща му някога бил посланик в Белград, тук г-н С. бил прекарал първите години от детството си (ГГ/GG); – Се едно... Тук не бръснат никого – всекиму според делата му. Поп бил, ама грешил (ЕП/EP); Бил музикант, преподавател по музика в една от белградските гимназии (ЕС/ES); Магарешкият бодил бил поставен за герб на Шотландия след един прелюбопитен случай (ГГ/GG); Нейната баба била унгарка и всяко лято идвала на гости в София да види дъщеря си и любимата внучка (ГГ/GG); Някои момичета бродирали, някои плетели, а Софрона била дошла с къделя вълна и хурка (ЙР/JR) и др.

Периферията на разглежданото поле е видимо разредена за разлика от ФСП на модалността, компаративността и др, които са изключително наситени. Липсата на фонетични, словообразователни и морфологични средства в несобствена функция е компенсирана с високата функционална фреквентност на лексикалните и синтактичните средства.

С оглед на преките цели на настоящето изследване по-нататък в изложението ще обърнем специално внимание на начините, посредством които се изразява функционално-семантичната категория коментативност в съвременния италиански език. За разлика от ситуацията в българския език, полето на италианската коментативност, и по-точно – микрополето на маркираната грамема преизказност, е безядрено, което означава, че ние ще се съсредоточим основно върху периферийните средства, чрез които се изразява въпросното значение. Наблюденията ни се основават върху ексцерпирани примери от български художествени текстове, преведени на италиански език, както и на примери за обратен превод, при които българският преводач е предпочел да използва преизказни форми при транслиране на оригиналния италиански текст.

Обработката на ексцерпирания материал доказва, че при превода на български изречения с коментативна семантика на италиански език преобладават случаите на асиметрия. Този факт е напълно естествен, като се има предвид безядреният характер на съответното ФСП в разглеждания романски език.

Така например в случаите, когато в оригиналния български текст са употребени ядрени преизказни модификатори, преводачите на италиански език са използвали темпорални форми на индикатив, без да включват периферийни коментативни маркери. Срв.:

В турско време, някога си, той бил учител и от Освобождението постоянно даваше прошения за пенсия (ЕП/ЕР). // Un tempo, sotto i Turchi, era stato maestro e dalla Liberazione non aveva mai smesso di chiedere la pensione (прев. И. Барба/И. Barba); All'epoca della dominazione turca, era stato maestro di scuola, e dal giorno della liberazione continuava ad inoltrare domanda per ottenere la pensione (прев. Л. Пампури/Л. Pampuri); След сръбско-българската война, в която го ранили, той дълго служил като полицейски старшия, но после се уволнил и се прибрал в село (ЕП/ЕР). // Dopo la guerra serbo-bulgara, in cui era stato ferito, aveva prestato servizio per molto tempo come brigadiere ma poi si era congedato e aveva fatto ritorno al villaggio (прев. И. Барба/И. Barba); Dopo la guerra serbo-bulgara 1885 nella quale era stato ferito, aveva per lungo tempo prestato servizio in polizia col grado di sergente, ma poi si era congedato ed aveva fatto ritorno al suo villaggio (прев. Л. Пампури/Л. Pampuri); Едно време, в някое си царство, имало една царска дъщеря... Тя била хубава, хубава, друга като нея нямало! Косата ѝ се влачела подире ѝ като копринена река и лъщяла като злато. Очите ѝ били черни като тая черна нощ и всеки, когото поглеждала, умираше от любов по нея (ЕП/ЕР). // – C'era una volta, in un certo regno, una principessa... era bella, bella, un'altra come lei non ce n'era! I capelli le scivolavano dietro come un fiume di seta e splendevano come oro. I suoi occhi erano neri come questa nera notte e chiunque moriva d'amore per lei al solo vederla (прев. И. Барба/И. Barba); – C'era una volta, presso una corte reale, una principessa... Era bella, tanto bella, che non ce n'era un'altra come lei! I capelli le cadevano dietro la schiena come un fiume di seta e brillavano come l'oro. I suoi occhi erano neri come questa notte, e chiunque li fissava si sentiva morire d'amore per lei (прев. Л. Пампури/Л. Pampuri).

Силно впечатление прави липсата на периферийни лексикални или синтактични преизказни модификатори при италианските преводни съответствия. Това ни дава основания да заключим, че за носителите на италианския език е важно самото събитие, а не начинът, по който се съобщава за него.

В друга група примери откриваме употреба на български преизказни форми в съчетание с различни лексикални периферийни модификатори за вторично изказване (глаголи за речева дейност, комента-

тивни частици, съществителни с коментативна семантика). Прави впечатление, че във всички случаи преводачите са се опитали да предадат значението на периферийния маркер. Срв.:

Като дойде тази година с глухонямото момче, каза ми, че туй момче имало у вас, в България, брат чиновник или офицерин – не помня, – който щял да му отпуца по сто франка ежесмесечно, за да живее в един от петербургските институти за глухонеме (АК/АК). // Quando arrivò questanno col sordomuto, mi disse che il ragazzo ha un fratello in Bulgaria impiegato o ufficiale – non ricordo, – il quale avrebbe sborsato per lui cento franchi al mese perchè fosse alloggiato in uno degli istituti pietroburghesi per sordomuti (прев. Л. Бориеро/Л. Borriero); Той ми отговори, че и това щяло да стане (БР/ВР). // Egli mi rispose che ciò si sarebbe verificato (прев. Д. Лилов/Д. Lilov); Веднъж Дъбакът събощи, че от високите ѝ криле дядо Корчан съгледал далече зад Витоша бяло облаче (ЕП/ЕР). // Una volta Dabak annunciò che dalle ali, nonno Korcan aveva distinto lontano, dietro il Vitosa, una bianca nuvoletta (прев. И. Барба/И. Barba); Un giorno il Quercia annunciò che dall'alto della costruzione nonno Korcan aveva visto, in lontananza, dietro di Vitosa, una piccola bianca nube. (прев. Л. Пампури/Л. Pampuri); Разправят, продължи той, че от време на време една бледа светлинка се мярвала през стаите. (ГГ/ГГ) // Si diceva che di tanto in tanto nelle stanze apparisse una luce pallida (прев. Дж. дел Агата/G. del Agata); Някои разправят, че били спуснали въже... (ЕС/ЕС). // Secondo alcuni avevano gettato giù delle corde... (прев. Д. Манера/Д. Manera); Друг един разправяше, че вместо крави, впрягал два йероглифа и с тях орял нивата си, а негов съсед затвори в кочината си йероглиф и почна да го угодява за Коледа (ЙР/ЈР). // Un altro raccontava che invece delle vacche aveva aggiorato due geroglifici e con quelli s'era arato il campo, e un suo vicino aveva chiuso nel porcile un geroglifico e lo stava ingrassando per Natale (прев. Д. Манера/Д. Manera); Разказа ми накъсано, че мъжът ѝ бил някога много свестен човек, пишел между другото, даже публикувал разкази (ГГ/ГГ). // Mi raccontò in modo frammentario che prima il marito era stato una persona molto per bene, scriveva, anzi aveva anche pubblicato dei racconti (прев. Д. Ди Сора, И. Стоилова/Д. Di Sora, I. Stoilova).

В отделна група ще разгледаме изреченията, в които присъства съществително име като индикатор на преизказна семантика:

Но сред емигрантите отново е пръснат настойчивият слух, че и тая смърт е дело на комунистите (БР/ВР). // Fra gli emigranti, però, si è sparsa nuovamente la voce che anche questa morte è per mano dei

comunisti (прев. Д. Лилов/D. Lilov); *По пътя още се разнесе слух, че ще бъдем посрещнати тържествено както на границата, тъй и в Прага* (АК/АК). // *Lungo il viaggio si diffuse vieppiù la voce che saremmo stati ricevuti solennemente sia alla frontiera che poi a Praga* (прев. Л. Борриеро/L. Borriero); *Тая радостна вест бързо-бързо се разнесе от кръчмите по къщите, а оттам чак до морните работници в полето* (ЕП/ЕР). // *Questa felice notizia in un baleno si diffuse dalle osterie alle case e da là, addirittura fino agli stanchi lavoratori nella campagna* (прев. И. Барба/I. Barba); *Questa gioiosa notizia si diffuse subito dalle osterie per tutte le case, e di là fino ai contadini affaticati che lavoravano nei campi* (прев. Л. Пампури/L. Pampuri); *Тая нощ бе притигнало известие във Враца, че един час преди съзоряване една чета комити била се спуснала от Балкана в тоя шумак, вероятно с намерение да мине Искъра и да се спаси в голямата Стара планина* (ИВ/IV). // *Era giunta quella notte a Vratza la notizia che un'ora prima dell'alba una legione di comiti era discesa dal Balcano in quel bosco, verosimilmente con l'intenzione di attraversare l'Isker e di rifugiarsi nella Grande Stara Planina* (прев. Е. Дамяни/E. Damiani); *Durante la notte era giunta notizia a Vraca che un'ora prima all'alba un drappello di insorti era sceso dal Balkàn nella foresta, probabilmente con l'intenzione di passare l'Iskar e rifugiarsi sulla più alta Stara Planinà* (прев. Л. Пампури/L. Pampuri); *Пендарите ù блестяха като от истинско злато и се появи слух, че носи част от тракийското златно съкровище, пазено в трезора на държавата* (ГГ/GG). // *Le monetine lucciarono come oro vero e si sparse la voce che indossasse i monili d'oro del tesoro trace, custodito nelle casseforti di stato* (прев. Дж. дел Агата/G. del Agata); *От 30-те години тръгва слухът, че отходните канали на Ню Йорк са пълни с алигатори* (ГГ/GG). // *Dagli anni '30 gira la voce che le condutture fognarie di New York siano piene di alligatori* (прев. Д. Ди Сора, И. Стоилова/D. Di Sora, I. Stoilova). *Разнесе се слух, че ще прокарат железен път из клисурата на Искъра: инженери вече мерили там* (ИВ/IV). // *Si diffuse la voce che sarebbe stata impiantata una linea ferroviaria a traverso la gola dell'Isker: gli ingegneri stavano già prendendo le misure sul posto* (прев. Е. Дамяни/E. Damiani); *Si diffuse la voce che avrebbero fatto passare la ferrovia lungo la valle dell'Iskar: ingegneri eran già da quelle parti a fare rilievi* (прев. Л. Пампури/L. Pampuri).

Посочените примери убедително показват, че италианските преводни еквиваленти са запазили смисъла, който се експлицира от лексеми като *слух, вест, новина, мълга* и др., като за целта са използвани аналогични лексикални единици.

В друга група ще разгледаме примери с **преизказни форми и синтактични модификатори**. Срв.:

Срецнах един емигрант, познат от старо време, и той ми каза, че си живеел на тая улица (БР/ВР). // Но incontrato un emigrato, conoscente di lunga data, che ha detto che abiti in questa strada. (прев. Д. Лилов/D. Lilov); Тук, видите, не се сбъркаха да ни посрецнат като сърби, каквато погрешка, разказват, станала при входа на Пловдивското изложение (АК/АК). // Qui, siate certi, non si sono sbagliati a prendervi per serbi, come dicono sia accaduto all'Esposizione di Plovdiv (прев. Л. Бориеро/L. Borriero); Държала се неадекватно според органите на реда, оказвала съпротива, одрала лицето на единия полицаѝ и го наричала с обидни думи, които били популярни преди 20 години, но вече никой не ползвал (ГГ/ГГ). // Si comportava, a detta degli organi della legge, in maniera non adeguata, aveva opposto resistenza, aveva graffiato la faccia a un poliziotto e lo aveva insultato con parole ingiuriose, che andavano molto di moda venti anni prima, ma che ormai non usava più nessuno (прев. Дж. дел Агата/G. del Agata); Тогава съм се осветил, според жена ми (ГГ/ГГ). // Allora mi sarei ripreso, secondo mia moglie (прев. Д. Ди Сора, И. Стоилова/D. Di Sora, I. Stoilova); На следващата сутрин, казваше моят приятел, всичко започвало отначало (ГГ/ГГ). // Il mattino dopo, diceva il mio amico, tutto ricominciava da capo (прев. Дж. дел Агата/G. del Agata).

Може да се обобщи, че италианските преводачи са предали информацията така, както тя е предадена и в оригинала – използвани са аналогични синтактични ренаративни модификатори. Тук е налице пълна симетрия при предаването на преизказна семантика.

По-нататък в изложението ще представим някои особености при превода на италиански изречения с преизказна семантика на български език.

1. Примери с верба диценди:

L'ha detto l'avvocato, che ci rimetterà le spese (DV/ДВ). // Адвокатът каза, че той щял да плати и разноските (прев. Н. Иванов/N. Ivanov); Нали каза адвокатът, само ще прави разноски (прев. М. Ралчев/M. Ralchev); Al ritorno da Sermoneta mi dissero che Mussolini era scappato e che la guerra stava per finire davvero (АМ/АМ). // Когато се завърнах от Сермонета, ми казаха, че Мусолини бил избягал и че войната наистина щяла да свърши скоро (прев. М. Касърова/M. Kasarova); Като се върнах от Сермонета, ми казаха, че Мусолини е избягал и че войната вече е към края си (прев. Н. Христова/N.

Hristova); *Dice che appena finite le scuole metterà su un negozio, un commercio nuovo, che ha inventato lui* (ЕА/ЕА). // *Казва, че щом свършел училище, щял да си отвори дюкян. Щял да започне* някаква нова търговия, измислена от него (прев. П. Драгоев/P. Dragoev); *Той казва, че щом свърши училището, щѢль да отвори дюкянъ и щѢль да върти* нова търговия, която самъ си *измислилъ* (прев. Н. Илиев/N. Iliev); *Щомъ свърши училище, той смѢта да отвори единъ магазинъ и да върти* някаква търговия, която самъ си *измислилъ* (прев. Д. Иванов/D. Ivanov); *Казва, че веднага щом ни свърши училището, ще си отвори магазин, в който щял да завърти* някаква нова търговия, която той *бил измислил* (прев. В. Цалова/V. Tsalova); *Dicono che sia un ragazzaccio, un vagabondo, un vero rompicollo...* (СС/КК). // *Разправят, че бил лошо момче, скитник, истински уличник...* (прев. П. Драгоев/P. Dragoev); *Казват, че е един хлапак, скитник, истински развейпрах...* (прев. В. Цалова/V. Tsalova).

Примерите показват, че българските преводачи също предават преизказността чрез верба диценди, но използват както ренаративни, така и неренаративни глаголни форми.

2. Примери със съществителни, изразяващи преизказна семантика:

Il giorno dopo cominciò a correre la voce che nel mare verso Trieste ci era stato un combattimento tra i bastimenti nostri e quelli dei nemici, che nessuno sapeva nemmeno chi fossero, ed era morta molta gente (DV/ДВ). // *На следния ден из селото тръгна слух, че някъде към Триест станало сражение между наши и вражески кораби, ала никой не знаеше чии са били, и загинал сума народ* (прев. Н. Иванов/N. Ivanov); *На другия денъ започна да се носи слухъ: въ морето към Триестъ станало сражение между нашитѢ кораби и неприятелскитѢ, които никой не знаялъ дори какви сѢ. Много хора загинали* (прев. М. Ралчев/M. Ralchev); *Tornato alla scuola, subito una triste notizia. Da vari giorni Garrone non veniva più perché sua madre era malata grave* (ЕА/ЕА). // *Щом се върнах в училище, веднага научих една тъжна новина. От няколко дни Гароне не ходел на училище, защото майка му била тежко болна* (прев. П. Драгоев/P. Dragoev); *Щомъ почнахъ да ходя на училище, веднага научихъ тѢжна новина. Отъ нѢколко дни Гароне не дохождалъ вече, защото майка му била тежко болна* (прев. Н. Илиев/N. Iliev); *Щомъ почнахъ да ходя пакъ на училище, научихъ се една скръбна новина. Гароне отъ нѢколко дни не идѢль на училище, защото майка му била тежко болна* (прев. Д. Иванов/D. Ivanov); *Със завръщането*

ми в клас веднага научих тъжна новина. От няколко дни Гароне **не идвал** на училище, защото майка му **била** тежко болна (прев. В. Цалова/V. Tsalova); *Perché il Gatto ha ricevuto un'imbasciata, che il suo gattino maggiore, malato di geloni ai piedi, stava in pericolo di vita* (СС/КК). // *Защото котакът получи известие, че животът на най-голямото му коте, страдащо от подутти крака от премръзване, бил в опасност* (прев. П. Драгоев/P. Dragoev); *Защото котаракът получи известие, че неговото най-голямо коленце, болно от измръзване на крайниците, е с опасност за живота* (прев. В. Цалова/V. Tsalova); *E quasi tutti tornarono con la buona notizia che le case, per lo più, si erano salvate, e che, in conclusione, le rovine non erano così terribili come era sembrato a prima vista* (АМ/АМ). // *Почти всички се завърнаха с добра вест, че повечето от къщите не били засегнати, че разрушенията не били толкова страшни, както изглеждало на пръв поглед* (прев. М. Касърова/M. Kasarova); *Всички се върнаха с добри новини и разказваха, че повечето от къщите във Фонди бяха останали непокътнати и че руините не били толкова страшни, колкото изглеждали на пръв поглед* (прев. Н. Христова/N. Hristova).

Наблюденията ни показват, че тук българските преводачи са използвали аналогични лексикални модификатори, за да предадат преизказната семантика, без да включват в изреченията ренаративни глаголни форми. В случая лексикалните експликатори на преизказността участват като автономни „оператори“².

3. Примери със синтактичен модификатор (най-често съдържащ верба диценди):

Suo padre, mi disse, è un pezzo d'uomo, un gigante, che stenta a passar per le porte; ma buono, e chiama sempre il figliuolo «muso di lepre» (ЕА/ЕА). // *Баща му, каза ми то, бил грамаден човек, който едва се промъквал през вратите, но бил добър и винаги наричал сина си „заешка муцуна“* (прев. П. Драгоев/P. Dragoev); *Баща му билъ високъ и едъръ човѣкъ, който мѣчно минавалъ презъ вратитѣ, но билъ добъръ и викалъ на сина си винаги „заешка муцуна“* (прев. Н. Илиев/N. Iliev); *Баща му е билъ, казва ми то, твърде едъръ човѣкъ, почти исполинъ, и едва могълъ да се побира въ вратите: но той билъ добъръ и наричалъ сина си „заешка муцуна“* (прев. Д. Иванов/D. Ivanov); *Казва ми, че баща му е огромен мъж, гигант, който трудно минава през вратите, но пък е добър и винаги нарича своя син „заеш-*

² Терминът „оператор“ е на С. Стойчев. Изследователят го използва, за да замени понятието „модификатор“ на И. Куцаров (Стойчев/Stoychev 2014).

ка муцунка“ (прев. В. Цалова/V. Tsalova); *A chiunque voleva sentirlo, Severino esponeva un piano che, secondo lui, appena finita la guerra l'avrebbe fatto diventare ricco* (AM/AM). // *На всеки, който бе готов да го слуша, Северино излагаше своя план, който според него, щом войната свършела, щял да го направи богат човек* (прев. М. Касърова/М. Kasarova); *На всеки, готов да го изслуша, Северино представяше един план, който щеше да го направи богат веднага щом свършеше войната* (прев. Н. Христова/N. Hristova); *Aveva tanta nausea per il cibo, diceva lei, che non poteva accostarsi nulla alla bocca* (CC/КК). // **Имала** *такова отвращение към храната, казваше тя, че не можела нищо да доближи до устата си* (прев. П. Драгоев/P. Dragoev); **Повдигало ѝ се** *от храната, казваше тя, и не можела нищо повече да сложи в устата си* (прев. В. Цалова/V. Tsalova); *Donna Rosolina intanto raccontava a don Silvestro le grosse faccende che ci aveva per le mani: dieci canne di ordito sul telaio, i legumi da seccare per l'inverno, la conserva dei pomodoro da fare, che lei ci aveva un segreto tutto suo per avere la conserva dei pomodoro fresca tutto l'inverno* (DV/ДВ). // **А в същото време дон Розолина разказваше на дон Силвестро каква работа я чакала: имала да тъче десет аршина платно, да суши варива за зимата, да прави и домати консерви — тя знаела** *някаква рецепта, само тя я знаела, домите били като пресни цяла зима* (прев. Н. Иванов/N. Ivanov); *Донна Розалина между това разказваше на донъ Силвестро за голѣмитѣ работи, които ѝ лежах на рѣцетѣ: десетъ масура конци на стана, зеленчукъ на зимовище, да вари домати, че тя знаеше по особенъ начин да си готви прѣсна домата ѹѣла зима* (прев. М. Ралчев/M. Ralchev).

Както се вижда, българските преводачи са използвали както преизказни форми при превод, така и свидетелски, в комбинация със синтактични модификатори.

В заключителната част на настоящото изследване бихме могли да формулираме следните изводи:

1. За разлика от съвременния български език, в който значението *преизказност* (вторично изказване) е граматикализирано, италианският език не разполага със специализирани ядрени средства за изразяване на ренаративна семантика.

2. Що се отнася до периферийните езикови средства за изразяване на преизказност, прави впечатление наличието на пълна междуезикова симетрия. И двата сравнявани езика използват лексикални и синтактични средства като верба диценди, съществителни с ренаративно значение, предложни изрази и вметнати конструкции. В случа-

ите, когато в българския текст е налице комбинация между ядрен и перифериен преизказан модификатор, в италианския превод обикновено е използвано аналогично периферийно средство. Сравнявайки изразяването на преизказването в български и английски език, Р. Георгиева прави важния извод за изцяло периферийно изразяване на ренаратива в английски, че „[в] българския език се забелязват някои съществени различия при експликацията на значението: в българския то се експлицира твърде често без помощта на лексикален или синтактичен маркер, докато в английския език наличието на тези маркери е задължително“ (Георгиева/Georgieva 2006: 205). Солидализираме се с това становище и допълваме, че същото важи в пълна степен и за италианския език, както и за всички други езици, непритежаващи ядрени маркери на ренаратива.

3. Прави впечатление, че в голяма част от ексцерпираниите примери употребата на ядрени експликатори на преизказността (без наличие на периферийни маркери, допълващи семантичните възможности на ядрото) не е причина преводачите да използват алтернативни периферийни средства в италианоезичния превод. Това е доказателство, че за носителите на италианския език се оказва съществено вербализирането на самото събитие, а не на начина, по който е получена информацията за него. Именно това е причина при превод на италиански, но също и в оригиналните италиански текстове, преводачите нерядко да използват като темпорална форма имперфекта, както наблюдавахме в корпуса от ексцерпирани примери. Въпросната трактовка откриваме в „Италианска граматика“ на П. Трифоне и М. Палермо. Авторите отбелязват, че италианският имперфект оперира също „в повествованията вместо просто минало свършено време, за да привлече вниманието на читателя или слушателя (подч. е мое – Б. Б.) върху действието“ (Трифоне, Палермо/Trifone, Palermo 2005: 198). Изследователите допълват, че т.нар. минало несвършено време „подчертава отдалечаване/разграничаване от действителността; употребява се по-специално при разказването на сънища“ (пак там: 199). В „Италианска граматика“ на И. Петканов също откриваме твърдението, че това глаголно време е „подходящо за предаване на описания и разкази“ (Петканов/Petkanov 1982: 84). В друг свой лингвистичен труд П. Трифоне, в съавторство с М. Дардано, добавя, че имперфектът служи „и за създаването на измислена вселена“ (Dardano, Trifone/Дардано, Трифоне 1995: 354, преводът е мой – Б. Б.).

4. В случаите на обратен превод се забелязва противоположно явление: италианските изречения с перифериен ренаративен модифи-

катор се предават доста често на български език посредством комбинация между аналогичен перифериен оператор и преизказна глаголна форма. Този факт потвърждава за пореден път, че преизказността в нашия език се отличава с висока фреквентност и е тясно свързана с особеностите на българския национален характер.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алексова/Aleksova 2013:** Алексова, К. Съвременни гледни точки за евиденциалността и за преизказването в българския език. // *Съпоставително езикознание*, том: XXXVIII, 2013, кн. 2 – 3, 5 – 17. [Aleksova, K. Savremenni gledni tochki za evidentsialnostta i za preizkazvaneto v balgarskiya ezik. // *Sapostavitelno ezikoznanie*, 2013, vol: XXXVIII, kn. 2–3, 5–17.]
- Андрейчин/Andrejchin 1978:** Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. София: Наука и изкуство, 1944/1978. [Andrejchin, L. *Osnovna balgarska gramatika*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1944/1978.]
- Георгиев/Georgiev 1991:** Георгиев, С. *Морфология на българския книжовен език*. Велико Търново: Абагар, 1991. [Georgiev, S. *Morfologiya na balgarskiya knizhoven ezik*. Veliko Tarnovo: Abagar, 1991.]
- Георгиева/Georgieva 2006:** Георгиева, Р. Наблюдение върху функционалните еквиваленти на българските преизказни форми в английския език. // *Отвъд думите: превращенията на смисъла. Сборник с доклади от Националните конференции за студенти и докторанти*, Пловдив, 2004 и 2005 г., Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2006, 261 – 266. [Georgieva, R. Nablyudenie varhu funktsionalnite ekvivalenti na balgarskite preizkazni formi v anglijskiya ezik. // *Otvad dumite: prevrashteniyata na smisala. Sbornik s dokladi ot Natsionalnite konferentsii za studenti i doktoranti*, Plovdiv, 2004 i 2005 g., Plovdiv: UI “Paisij Hilendarski”, 2006, 261–266.]
- Герджиков/Gerdzhikov 2003:** Герджиков, Г. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1984/2003. [Gerdzhikov, G. *Preizkazvaneto na glagolното dejstvie v balgarskiya ezik*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1984/2003.]
- ГСБКЕ/GSBKE 1983:** *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология*. Стоянов, С. и кол. София: Издателство на БАН. [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologiya. Stoyanov, S. et al. Sofia: Izdatelstvo na BAN.]
- Dardano, Trifone/Дардано, Трифоне 1995:** Dardano. M., Trifone P. *Grammatica italiana – con nozioni di linguistica*, Bologna: Zanichelli, 1995. [Дардано. М., Трифоне П. *Италианска граматика – с лингвистичните понятия*, Болоня: Заникели, 1995.]

- Куцаров/Kutsarov 1984:** Куцаров, И. *Преизказването в българския език*. София: Народна просвета, 1984. [Kutsarov, I. *Preizkazvaneto v balgarskiya ezik*. Sofia: Narodna prosveta, 1984.]
- Куцаров/Kutsarov 1985:** Куцаров, И. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 1985/1989. [Kutsarov, I. *Ocherk po funkcionalo-semantichna gramatika na balgarskiya ezik*. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo, 1985/1989.]
- Куцаров/Kutsarov 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ: „Паисий Хилендарски“, 2007. [Kutsarov, I. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya*. Plovdiv: UI “Paisij Hilendarski”, 2007.]
- Маслов/Maslov 1982:** Маслов, Ю. С. *Грамматика на българския език*. София: Наука и изкуство, 1982. [Maslov, Y. S. *Gramatika na balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1982.]
- Ницолова/Nitsolova 2023:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008/2023. [Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2008/2023.]
- Петканов/Petkanov 1982:** Петканов, И. *Италианска граматика*. София: Наука и изкуство, 1982. [Petkanov, I. *Italianska gramatika*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1982.]
- Стойчев/Stoychev 2014:** Стойчев, С. *Съвременният български морфологичен резултатив и неговите функционални еквиваленти в съвременния чешки език* (дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“), София, 2014. [Stoychev, S. *Savremenniyat balgarski morfologichen rezultativ i negovite funkcionalni ekvivalenti v savremeniya cheshki ezik* (disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelната i nauchna stepen “doktor”), Sofia, 2014.]
- Трифоне, Палермо/Trifone, Palermo 2005:** Трифоне, П., Палермо, М. *Италианска граматика*. Преведено от И. Тонкин и Д. Карапеткова. София: Емас, 2005. [Trifone, P., Palermo, M., *Italianska gramatika*. Traduzione di I. Tonkin e D. Karapetkova. Sofia: Emas, 2005.]
- Чакърова/Chakarova 2000:** Чакърова, К. Към морфологичната характеристика на умозаключителните форми. // Чакърова, К. *Помагало по българска морфология*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2000. [Chakarova, K. Kam morfologichnata harakteristika na umozaklyuchitelните форми. // Chakarova, K. *Pomagalo po balgarska morfologiya*. Plovdiv: “Plovdivsko universitetsko izdatelstvo”, 2000.]

ИЗТОЧНИЦИ

- АК/АК:** А. Константинов. *Бай Ганьо*. София: Български писател, 1895. [A. Konstantinov. *Bay Ganyo*, Sofia: Balgarski pisatel, 1895.]
- АК/АК:** А. Konstantinov. *Vaj Ganjo, racconti inverosimili di un bulgaro contemporaneo*, traduzione di Lavinia Borriero. Roma: Bulzoni, 1978. [А. Константинов. *Бай Ганьо, невероятни разкази за един съвременен българин*, преведено от Лавиния Бориеро. Рим: Булзони, 1978.]
- АМ/АМ:** А. Моравия. *Чочарка*, преведено от Мария Касърова. София: Народна култура, 1985. [A. Moravia. *La Ciociara*, traduzione di Maria Kasarova. Sofia: Narodna kultura, 1985.]
- АМ/АМ:** А. Моравия. *Чочарка*, преведено от Наталия Христова. Пловдив: Хермес, 2014. [A. Moravia. *La Ciociara*, traduzione di Nataliya Hristova. Plovdiv: Hermes, 2014.]
- АМ/АМ:** А. Moravia. *La ciociara*. Milano: Bompiani, 1998. [А. Моравия, *Чочарка*. Милано: Бомпиани, 1998.]
- БР/БР:** Б. Райнов. *Господин Никой*. София: Български писател: 1967. [B. Raynov. *Gospodin nikoj*. Sofia: Balgarski pisatel, 1967.]
- ВР/БР:** В. Rajnov. *Il Signor Nessuno*, traduzione di Dimitar Zvetanov Lilov. Milano: Longanesi, 1970. [Б. Райнов. *Господин Никой*, преведено от Димитър Цветанов Лилов. Милано: Лонганези, 1970.]
- ГГ/ГГ:** Г. Господинов. *Времеубежище*. Пловдив: Жанет 45, 2020. [G. Gospodinov. *Vremeubezhishte*. Plovdiv: Zhanet 45, 2020.]
- ГГ/ГГ:** Г. Господинов. *Естествен роман*. Пловдив: Жанет 45, 2013. [G. Gospodinov. *Estestven roman*. Plovdiv: Zhanet 45, 2013.]
- ГГ/ГГ:** Г. Господинов. *Физика на тъгата*. Пловдив: Жанет 45, 2011. [G. Gospodinov. *Fizika na tagata*. Plovdiv: Zhanet 45, 2011.]
- GDA/ДДА:** G. Dell'Agata. *Antologia del racconto bulgaro: a cura di Giuseppe Dell'Agata; traduzioni di Leonardo Pampuri...[et al.]*. Padova: Associazione Bulgaria-Italia, 2006. [Г. Дел Агата. *Антология на българския разказ: под редакцията на Джузепе Дел Агата; преведено от Леонардо Пампури и др. Падова: Асоциация България-Италия, 2006.*]
- GG/ГГ:** G. Gospodinov. *Cronorifugio*, traduzione di Giuseppe Del Agata. Roma: Voland, 2021. [Г. Господинов. *Времеубежище*, преведено от Джузепе Дел'Агата. Рим: Воланд, 2020.]
- GG/ГГ:** G. Gospodinov. *Fisica della malinconia*, traduzione di Giuseppe Del Agata. Roma: Voland, 2013. [Г. Господинов. *Физика на тъгата*, преведено от Джузепе Дел'Агата. Рим: Воланд, 2013.]

- GG/ГГ:** G. Gospodinov. *Romanzo naturale*, traduzione di Daniela Di Sora e Irina Stoilova. Roma: Voland, 2007. [Г. Господинов. *Естествен роман*, преведено от Даниела Ди Сора и Ирина Стоилова. Рим: Воланд, 2007.]
- GV/ДВ:** G. Verga. *I Malavoglia*: Milano: Mursia, 1985. [Д. Верга, *Семейство Малаволя*. Милано: Мурсия, 1985.]
- GV/ДВ:** Д. Верга. *Семейство Малаволя*, преведено от Никола Иванов. София: Народна култура, 1973. [G. Verga. *I Malavoglia*, traduzione di Nikola Ivanov. Sofia: Narodna kultura, 1973.]
- GV/ДВ:** Д. Верга. *Семейство Малаволя*, преведено от Милко Ралчев. София: Братя Миладинови, 1944. [G. Verga. *I Malavoglia*, traduzione di Milko Ralchev. Sofia: Bratya Miladinovi, 1944.]
- EA/EA:** E. de Amicis. *Il Cuore*. Roma: De Agostini, 2014. [Е. де Амичис. *Сърцето*. Рим: Де Агостини, 2014.]
- EA/EA:** Е. де Амичис. *Сърце*, преведено от Петър Драгоев. София: Народна младеж, 1957. [E. de Amicis. *Il Cuore*, traduzione di Petar Dragoev. Sofia: Narodna mladezh, 1957.]
- EA/EA:** Е. де Амичис. *Сърце*, преведено от Ненчо Илиев. София: Хемусъ, 1946. [E. de Amicis. *Il Cuore*, traduzione di Nencho Iliev. Sofia: Hemusa, 1946.]
- EA/EA:** Е. де Амичис. *Сърце*, преведено от Димитър Иванов. София: Ив. Г. Игнатовъ и синове, 1929. [E. de Amicis. *Il Cuore*, traduzione di Dimitar Ivanov. Sofia: Iv. G. Ignatova i sinove, 1929.]
- EA/EA:** Е. де Амичис. *Сърце*, преведено от Весела Цалова. София: Труд, 2023. [E. de Amicis. *Il Cuore*, traduzione di Vesela Tsalova. Sofia: Trud, 2023.]
- EP/EP:** Е. Пелин. Под манастирската лоза. // *Моята библиотека*. <<https://chitanka.info/book/487-pod-manastirskata-loza>>, 30 април 2023. [E. Pelin. Pod manastirskata loza. // *Moyata biblioteka*. <<https://chitanka.info/book/487-pod-manastirskata-loza>>, 30 April 2023.]
- EP/EP:** E. Pelin. *La felicità di poveri diavoli*, traduzione di Leonardo Pamputi. Vicenza: Paoline, 1966. [Е. Пелин. *Сиромашка радост*, преведено от Леонардо Пампури. Виченца: Паолине, 1966.]
- EP/EP:** E. Pelin. *Racconti*, traduzione di Ivana Barba. Roma: Bulzoni, 1985. [Е. Пелин. *Разкази*, преведено от Ивана Барба. Рим, Булзони: 1985.]
- ES/ES:** Е. Станев. *Крадецът на праскови*. София: Сиела, 2019. [E. Stanev. *Kradetsat na praskovi*. Sofia: Siela, 2019.]

- ES/EC:** E. Stanev. *Il ladro di pesche*, traduzione di Danilo Manera. Roma: Sirin, 1995. [Е. Станев. *Крадецът на праскови*, преведено от Данило Манера. Рим: Сирин, 1995.]
- ИВ/IV:** И. Вазов. *Събрани съчинения. Том 9*. София: Български писател, 1976. [I. Vazov. *Sabrani sachineniya. Tom 9*. Sofia: Balgarski pisatel, 1976.]
- IV/ИВ:** I. Vazov. *Cuore bulgaro – novelle scelte*, traduzione di E. Damiani. Roma: Anonima Romana Editoriale, 1925. [И. Вазов. *Българско сърце – избрани новели*, преведено от Е. Дамяни. Рим: Анонимно Римско Издателство, 1925.]
- ЙР/УР:** Й. Радичков. *Верблюд*. Варна: Георги Бакалов, 1984. [Y. Radichkov. *Verblyud*. Varna: Georgi Bakalov, 1984.]
- УР/ЙР:** J. Radickov. *L'uovo di gennaio*, traduzione di D. Manera. Bologna: Marietti 1820, 1990. [Й. Радичков. *Януарското яйце*, преведено от Д. Манера. Болоня: Мариети 1820, 1990.]
- СС/КК:** С. Колоди. *Le avventure di Pinocchio*. Milano: Rizzoli, 2011. [К. Колоди. *Приключенията на Пинокио*. Милано: Рицоли, 2011.]
- СС/КК:** К. Колоди. *Приключенията на Пинокио*, преведено от Петър Драгоев. София: Народна младеж, 1950. [С. Collodi. *Le avventure di Pinocchio*, traduzione di Petar Dragoev. Sofia: Narodna mladezh, 1950.]
- СС/КК:** К. Колоди. *Приключенията на Пинокио*, преведено от Весела Цалова. София: Труд, 2007. [С. Collodi. *Le avventure di Pinocchio*, traduzione di Vesela Tsalova. Sofia: Trud, 2007.]